

Наташа Д. Катић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Студенткиња докторских студија
natasa_katic@yahoo.com

УДК: 821.163.41-31.09 Ranković S.
doi: 10.19090/zjik.2022.13-26
оригинални научни рад

МОТИВ ПРЕЉУБЕ У РОМАНУ *ГОРСКИ ЦАР* СВЕТОЛИКА РАНКОВИЋА¹

САЖЕТАК: Овај рад бави се мотивом прељубе у роману *Горски цар* Светолика Ранковића. У роману *Горски цар* Светолик Ранковић тематизује морално посрнуће описане сеоске средине, као и дезинтеграцију патријархалних норми. Дезинтеграцију патријархалних норми Светолик Ранковић приказује успостављањем низа мушких и женских ликова чије се особине, у односу на очекивања патријархалне заједнице, налазе у инверзији. Читањем романа *Горски цар* уочава се да је Ђурица Дражовић као главни мушки лик носилац свих оних особина које се у патријархалној заједници сматрају непожељним за мушкарца, док је Станка Радоњић носилац оних особина које се у патријархалној средини сматрају мушким особинама. Поред тога, у овом роману описано је и неколико, за патријархално друштво, великих преступа, као што је бег девојке од куће, живот у ванбрачној заједници, одбојност жене према концепту мајчинства итд. Сви ови преступи у уској су вези са мотивом моралног посрнућа описаног друштва, као и са мотивом порушених идеала. Овај рад бави се одговором на питање, каква је веза између ових мотива и мотива прељубе у роману *Горски цар* Светолика Ранковића.

Кључне речи: мотив прељубе, патријархат, роман, Светолик Ранковић, *Горски цар*

Роман *Горски цар* објављен је 1897. године и то је уједно и први од три романа Светолика Ранковића. У овом делу аутор тематизује „појаву која је била карактеристична за друштвени и политички живот тога доба: хајдучију“ (Деретић 1981: 172). У тренутку када је аутор писао овај роман, у Чачку се одвијао „велики судски процес хајдуцима и њиховим јатацима“ (Деретић 1981: 172) и Светолик Ранковић је „највероватније, многе

¹ Рад представља једно од поглавља мастер рада *Мотив прељубе у прози Светолика Ранковића* који је настао под менторством проф. др Радослава Ераковића. Мастер рад је одбрањен 24. 8. 2020. године. Ауторка је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

појединости са овог процеса познавао из ондашње штампе, пре свега из написа Пере Тодоровића“ (Јеремић 1987: 239). Могуће је утврдити многобројне подударности између ових записа Пере Тодоровића и „одређених догађаја и ликова у фабули“ (Јеремић 1987: 239) *Горског цара*. Хајдучија је била велики друштвени и политички проблем, али Светолик Ранковић „је имао и личних разлога да се заинтересује за њу: у једном хајдучком нападу убијен је његов отац а мајка и сестра рањене, сам писац је био сведок породичне трагедије“ (Деретић 1981: 172). Иако „није могуће утврђивати колико је и каквог трага овај доживљај оставио у Ранковићевом роману, извесно је да такав траг не може бити незнатан“ (Јеремић 1987: 239).

Занимљиво је да Светолик Ранковић свој роман *Горски цар* не посвећује жртвама хајдучије (што би, можда, и било очекивано, будући да је и сам био жртва хајдучког напада) већ управо онима који су са друге стране закона. Аутор овом друштвеном проблему не прилази „толико са социјалног колико са индивидуалног, психолошког становишта, њега мање интересују друштвени, економски и политички аспекти хајдучије него питање: зашто човек одлази у хајдуке“ (Деретић 1981: 172). Кроз читав роман *Горски цар* Светолик Ранковић тражи одговор на то питање управо „из перспективе самих хајдука, посебно из перспективе главног јунака Ђурице“ (Деретић 1981: 173). Стварајући лик Ђурице Дражовића аутор чини да по „први пут у српској књижевности негативна личност, злочинац коме нема повратка људској заједници, постаје јунак романа“ (Деретић 1981: 173).

Горски цар је роман чију окосницу „чини релативно једноставан, хронолошки поступан низ догађаја у чијем је средишту лик сеоског момка и потоњег разбојника, Ђурице Дражовића“ (Јеремић 1987: 241). Ђурица Дражовић је комплексан и динамичан књижевни лик, који се пред читаоцем из странице у страницу мења. Створивши лик Ђурице Дражовића, Светолик Ранковић је створио још једног у низу својих књижевних ликова који због својих тежњи и идеала не може да се усагласи са друштвеним нормама и приликама у којима живи. Сам Ђурица је креиран као лик који својим особинама руши идеале традиционалне културе, али исто тако он је и сам трагична личност, будући да су његови лични идеали такође срушени.

Већ након прве реченице романа – „први пут је сврнуо на себе пажњу целога села о крстоношама“ (Ранковић 2017: 1) – јасно је да је аутор свој роман *Горски цар* посветио јунаку који се својим особинама издваја из сеоске средине у коју је смештен. На самом почетку романа Ђурица Дражовић је представљен као јунак који се у односу на друге сеоске момке

издваја својом лепотом и стасом – „Ђурица беше, и стасом и лепотом, надвисио сву момчадију. Беше их и старијих и одевенијих, али гледајући одједном у све њих, он први падаше у очи. Беше као бор, који је израстао у честару, међу првим и једрим церићима“ (Ранковић 2017: 1). Међутим, оно што Ђурицу посебно издваја, а у средини у којој живи обележава као неподобног, јесте његово порекло. Наиме, Ђурица је „из сиромашне породице ситног сеоског лопова“ (Јеремић 1987: 242) и читаво село га управо кроз ту призму посматра и вреднује, подразумевајући да Ђурица, будући да је из такве породице, ни сам не може бити другачији. Треба имати на уму да је село у које је Светолик Ранковић сместио радњу *Горског цара* село „у којем су имућни све мање правични, а све више осииони“ (Јеремић 1987: 242). О каквом колективу је реч јасно је приказано „већ у првом приказу романа у којем чак и главне црквене почести присвајају моћне газде“ (Јеремић 1987: 242) чиме је одмах на почетку срушен хришћански идеал о једнакости свих људи пред Богом. Поред осиионости сеоских моћника, у првом поглављу романа приказано је и „Ђуричино необуздано осећање социјалне неправде“ (Јеремић 1987: 232). То неповерење које окружење отворено исказује према Ђурици доводи до тога да он „аутоматски заузима одбрамбени став и тако почиње сукоб јунака са околином“ (Деретић 1981: 173).

Одузимање почести да носи барјак Ђурицу је понизило и осрамотило, али то одузимање почести било је повод да за време црквеног обреда Ђурица размишља о свом оцу, ситном сеоском лопову, и ономе што је од њега научио. У тим редовима пред читаоцем се разоткривају Ђуричини морални назори, чиме се заправо открива да, иако је жртва социјалне неправде, сам Ђурица не поставља питање о моралној исправности очевих поступака. Ђурица се присећа очевих речи да „на невидишу нема кривице“ (Ранковић 2017: 4). У наставку је објашњено да је Ђурица „са таквим појмовима о моралу“ (Ранковић 2017: 4) одрастао и „ступио у свет“ (Ранковић 2017: 4), као и да „је држао, да је то правило, по коме се сви управљају“ (Ранковић 2017: 4). Међутим, Ђуричин отац умро је пре почетка радње романа, тако да је Ђурица у овом поглављу приказан као младић који „не имађаше ни совре ни племена“ (Ранковић 2017: 5) чиме се његова отуђеност од света још више продубљује.

Ово прво поглавље је важно јер нам, поред социјалне неправде и породичног васпитања којима је Ђурица био изложен, разоткривен и Ђуричин карактер. Читалац сазнаје да се Ђурица „родио плах и прек“

(Ранковић 2017: 4). Функција тог истицања да се Ђурица родио као такав јесте да покаже да је то део Ђуричине личности и карактера и да би он био такав и да се родио у другачијој средини или породици. Исто тако део његовог карактера је и то што Ђурица, свестан свог друштвеног положаја и сиромаштва, тражи „неки преки пут“ (Јеремић 1987: 243) да се истих ослободи.

Прво поглавље се завршава сукобом Ђурице и Сретена. Сретен је син једног од сеоских моћника који је у односу на Ђурицу приказан као инфериоран. Та инфериорност приказана је на основу броја играча у Ђуричином и Сретеновом колу, при чему „младеж, чувши ћемане, потрча у Ђуричино коло“ (Ранковић 2017: 5). Сретен је Ђурицу понизио и осрамотио у колу, јер „некако с леђа подметну му ногу, те се овај саплете и падне“ (Ранковић 2017: 6). Ђурица из беса ножем напада Сретена, међутим, сеоски моћници спречавају крвопролиће кривећи за сукоб само Ђурицу, чиме се мотив социјалне и друштвене неправде продубљује. Ђурицу тада „познаде цело село, те се о њему још дуго говорило“ (Ранковић 2017: 6). Такав крај првог поглавља у супротности је са његовим почетком, јер је на почетку остављена могућност да Ђурица да буде примећен по нечему добром, међутим околности, као и његов карактер, допринеле су томе да га село перципира као опасног и проблематичног.

Ово прво поглавље изузетно нам је важно за даљу анализу романа и Ђуричиног лика. У овом поглављу Светолик Ранковић је отворио питања која се односе „на деловање социјалног момента, и васпитања, и урођених индивидуалних склоности, и извесних, у колективној свести укореењених схватања, парадоксално упућених и цркви и хајдучији“ (Јеремић 1987: 252). То су питања на која се аутор враћа током читавог романа, али та питања остају без одговора и у том поступку могуће је уочити „сведочанство пишевог напора да могућа тумачења свог јунака остави у извесној напоредности, и да ни једном не допусти да превлада“ (Јеремић 1987: 251).

Особина која прати Ђурицу Дражовића од самог почетка романа је његова немогућност да самостално доноси одлуке. Та особина огледа се управо у „његовом препуштању вољи других“ (Вукићевић 2003: 147). Како је и у роману наглашено увек „је други за њега мислио, најпре отац му, па после Вујо, а он је умео само извршити оно што му се каже“ (Ранковић 2017: 29). У улози оних чијој се вољи Ђурица потчињава налазе се и ча-Вујо и Станка и јатаци. Чак и када се Ђурица обрачуна са ча-Вујом и убије га, како би се ослободио његовог заповедништва, на ча-Вујино место долази Новица

„који хоће исто што је и Вујо хтео... да живи туђом муком, да се храни туђим знојем; ну он бар неће онако заповедати“ (Ранковић 2017: 186). Ђурица Дражовић је још један у низу ликова Светолика Ранковића који није спреман на самостално делање, коме су увек потребна упутства и савети других ликова који његово делање усмеравају. Сазнање које је поразило Ђурицу је да он „не може без Вуја ништа учинити“ (Ранковић 2017: 96). Та несамосталност и неспремност на акцију, као и непостојање ауторитативног става, постављају Ђурицу као потпуну супротност хајдуку из народне књижевности.

Доминантно осећање које Ђурицу прати кроз читав роман је страх. Као добар пример тог страха је епизода у којој Ђурица показује страх и неодлучност када треба да изврши прву пљачку, као и сваки пут када почини или се спрема да почини убиство. Тај његов страх увиђа и један од чланова хајдучке дружине – Пантовац, који за Ђурицу говори да је „нека бабетина“ (Ранковић 2017: 54). Овакво поређење „горског цара“ са „бабетиним“ јасно истиче све недостатке Ђурице као хајдука, међутим, баш то поређење са бабом указује и на неке Ђуричине особине које су у супротности и са очекиваним особинама мушкарца у патријархалној средини.

Ђурица Дражовић је јунак представљен контрастом. Његове мисли, хтења и идеали често нису у складу са животним ситуацијама у којима се налази. Тако, на пример, када одлучи да се ожени, иако је одметник и изопштен из друштва, он жели благослов свештеника; на венчању које се одвија изван сваког друштвеног и црквеног обичаја он размишља о идиличном брачном животу; након потере размишља о деци. Ђуричине особине нарочито долазе до изражаја „у положају и распореду споредних и другостепених лица око главног јунака“ (Јеремић 1987: 244). У овом поступку илустровања Ђуричиних особина кроз призму других ликова „најважнију улогу има пркосна и својеглава Станка“ (Јеремић 1987: 244). Треба имати да се лик Ђурице Дражовића константно мења. У почетку романа „он је несигуран и плашљив, али га прилике нагоне да буде одважнији и безобзирнији“ (Деретић 1981: 173), а та његова безобзирност највише долази до изражаја у односу према Станки и њиховој љубави.

У роману *Горски цар* „упоредо са историјом Ђуричиног хајдуковања развија се и љубавна прича романа“ (Деретић 1981: 173) између Станке и Ђурице. Већ у првом појављивању Станке Радоњић јасно се истиче њена надмоћ и посебност у односу на друге сеоске момке и девојке. Станка је „важила међу девојкама као стари ратник, о коме се прича да га куршум не

бије“ (Ранковић 2017: 74) – што указује да су се око Станкиног лика у читавом селу исплеле приче које указују на њено самовољу и необичну ћуд. Карактеризација Станкиног лика извршена је преко мотива очију и управо су њене очи те које најављују њено појављивање. Њене очи су описане као „два ока, две љуте гује“ (Ранковић 2017: 9) и Ђурица се пред њима „топио и постајао мекши и питомији од сваке девојке“ (Ранковић 2017: 9). Дакле, већ при првом помињању Станке и Ђурице аутор нас јасно упућује на особине својих ликова који, у односу на традиционално поимање мушко-женских односа, стоје у инверзији. Станка је своје надмоћности била свесна и та самосвест је, такође, приказана преко мотива очију из којих „је севао такав понос и тако јасно сазнање надмоћности, да не беше момка, који би осећао снаге и одважности да их слободно и отворено погледа“ (Ранковић 2017: 9). На овај начин Станка је представљена као лик који је надмоћан, не само у односу на Ђурицу, већ и у односу на све остало сеоске момке. Исто тако, важно је нагласити, Светолик Ранковић је Ђурици доделио исту особину као и мушким ликовима у приповеци *Стари врускавац*, а то је „мекушност према женама“. Како је у роману наглашено, Ђурица се пред девојкама „одједном сав мењао“ (Ранковић 2017: 8). Управо те њихове индивидуалне особине које су у себи носили – Станка надмоћ у односу на мушкарце, а Ђурица слабост према женама, биле су предуслов за стварање већ поменуте инверзије међу њима.

Приповедни поступци којима се додатно истиче Станкина супериорност у односу на друге становнике села приказана је кроз епизоду у којој Станка убија вука и то без ичије помоћи, као и кроз Станкину жељу да се сусретне са демонским бићима из народне традиције – дрекавцем и вампиром. Када сазна да се Ђурица виђа са Станком, поштенем девојком из исто тако поштене куће, ча-Вујо њен поступак објашњава као „женска посла – ђавоља посла“ (Ранковић 2013: 86), чиме се лик Станке приближује управо оном демонском, оностраном. Ове епизоде само потврђују то да је Станка приказана „као делија-девојка, нека врста сеоске амазонке која више од свега ужива у опасностима“ (Деретић 1981: 173) и управо је то „главни разлог зашто се заинтересовала за Ђурицу“ (Деретић 1981: 173).

Да је Станка необична и другачија, а за сеоску средину, и проблематичног понашања, били су свесни и Станкини родитељи, посебно отац Марко. Истакнуто је да се и сам Марко „чудио нарави своје кћери“ (Ранковић 2017: 10). Светолик Ранковић је управо Станкином оцу Милошу доделио речи којима се директно указује на то да је Станка носилац особина

које се у патријархалној култури приписују мушкарцу. Тако читалац сазнаје да је Станку „Бог створио да буде мушко, па га анатеме претвориле у девојку“ (Ранковић 2017: 88).

Кроз читав роман у сусрету са опасностима Станка показује огромну храброст, али и физичку снагу. У потери у којој је и она бегала са Пантовцем и Ђурицом, Станка је трчала „тако брзо, да Пантовац, који трчаше за њом, стаде изостајати“ (Ранковић 2017: 125). Та Станкина храброст приказана је у својој крајности, па је стога Станка приказана не само као особа која је неустрашива у сусрету са опасношћу, већ која се различитим опасностима и радује. Та њена особина приказана је кроз мотив очију, тако да читалац сазнаје да у Станкином оку „засја необична радост“ (Ранковић 2017: 125) када се нађе у опасним ситуацијама.

Станка је своје супериорности у односу на сеоске момке била свесна, и та њена самосвест, необична ћуд, самовоља и жеља да се препусти различитим опасностима учиниле су да се Станка веже „за Ђурицу тек онда када јој се његово одметништво укаже у извесној романтичној светлости, као израз пркоса према скученој сеоској средини“ (Јеремић 1987: 245). Неопходно је имати у виду да Станка у Ђурици „није видела одметника и убицу него човека који је својим одметањем у хајдуке високо одскочио од других сеоских момака и постао прави јунак“ (Деретић 1981: 173). Романтизација Ђуричиног начина живота у Станкиној свести почива на традиционалном поимању хајдука и хајдучког живота. Сматрамо да је Станка, која је и сама била скучена очекивањима сеоске средине које она није ни могла да испуни, у Ђуричином одметништву заиста видела својеврстан бег у слободу. Идеализујући Ђурицу Станка управо њега поима као јединог мушкарца са којим би се она остварила као жена у оном традиционалном коду по ком су жене послушне и покорне. Међутим, као што смо већ показали, та њена идеализација Ђурице је неоснована, а као и у свим делима Светолика Ранковића, то рушење идеала чини извор трагичног расплета.

Особине Станке и Ђурице стоје у међусобном контрасту. О каквом је контрасту реч најбоље илуструје њихов однос са ча-Вујом. За разлику од Ђурице, Станка пред ча-Вујом не показује страх. При првом сусрету Станке и Ђурице, она му ради обичаја и да би исказала поштовање љуби руку, након чега јој ча-Вујо говори да то више не мора да чини. Станкин одговор на то је: „После нећу и да хоћеш“ (Ранковић 2017: 103), чиме аутор додатно истиче Станкину самовољу, насупрот Ђурици који се ча-Вује плашио.

Још једна важна разлика између Ђурице и Станке је та што је Станка имала свест о својим поступцима и последицама истих. За разлику од Ђурице она кривце за своје поступке и одлуке није тражила у другима, већ је за све што је чинила преузимала одговорност. Станка је знала да је Ђурица криминалац, као такав друштвено неподобан и „знала је, да ће и она, чим пође за њим, постати отпадница од куће од родитеља, од целог света; знала је да тога часа закопава своју младост и будућност, да је њен живот био, па прошао“ (Ранковић 2017: 81). Ђурица, као што смо већ нагласили, свест о сопственој одговорности нема и све што му се догодило „било је против његове воље и супротно његовим најдубљим жељама и сновима“ (Деретић 1981: 174). Кроз читав роман Ђурица одаје утисак човека који је увек изненађен приликама у којима се нашао и који дела без икаквог плана, о чему сведочи и епизода у којој Ђурица са собом одводи Станку тек након обрачуна са њеним оцем Марком. До тог тренутка, док се нису нашли у непосредној опасности, Ђурица није имао план, нити је размишљао о њиховој заједничкој будућности. О томе директно сведоче и Ђуричине речи: „Ништа ти ја не знам, нити умем да мислим“ (Ранковић 2017: 89). Станкин мотив да пође са Ђурицом може имати корен у њеној самовољи, али и љубави која је у овом роману још један од идеала који има силазну путању.

Станка је један од женских ликова Светолика Ранковића који руши многе идеале који су се у традиционалној култури, али и књижевности приписивали девојкама. Поред већ наведених, међу те идеале свакако спада и идеал женске чедности. Еротске сцене између Станке и Ђурице одвијају се пре склапања њиховог брака. Треба имати на уму да је Светолик Ранковић „више назначио него обрадио еротске теме“ (Вукићевић 2003: 153), тако да и ово двоје љубавника остају скривени од очију читаоца.

И веридба, као и склапање брака, у роману *Горски цар* одвијају се противно обичајима традиционалне културе. Будући да се у овом роману ради о разбојницима, људима протераним из друштва, овакав поредак ствари није изненађујућ. Техника којом Светолик Ранковић дочарава кршење обичаја везаних за склапање брачне заједнице, истоветна је оној коју је користио у све три приповедне целине приповетке *Стари врускавац*. Наиме, и у овом роману, као и у приповеци, жена је та која предлаже склапање брачне заједнице. Посебно се истиче паралела између Ружице из друге приповедне целине *Старог врускаваца* и Станке, јер обе својим изабраницима предлажу брак након сукоба са укућанима и напуштања родитељског дома. У Станкиној „просидби“ крије се и њена жеља, да без обзира што се одрекла

живота у селу и међу људима, ипак живи по одређеним друштвеним правилима. Станкина жеља да се венча са Ђурицом почива на њеној жељи да може „слободно погледати сваком у очи“ (Ранковић 2017: 100). Чак и када сеоски свештеник одбије Ђуричину молбу да их венча, Станка предлаже да принуде неког свештеника да то учини, при чему је она приказана као много суровији лик од Ђурице – који је од почетка до краја романа у себи носио снажна хришћанска осећања и страх приликом сваког сусрета са свештеником.

Сам чин венчања је, такође, изведен противно свим традицијом утврђеним правилима. Ђурицу и Станку венчао је монах Симеон, ноћу и под принудом. Суштински, њих двоје никада и нису били заиста венчани, јер им је монах Симеон читао „велику молитву светога оца нашега Василија, иже јест на одержимих бјесом“ (Ранковић 2017: 107). Интересантно је да је необичне околности под којима је склопљен овај, неважећи брак, Ђурица много теже прихватио од Станке. Ову његову противречност смо већ нагостили. Наиме, у тренутку венчања Ђурица је већ проглашен за разбојника, удаљен је од људи, од којих попут звери бежи и скрива се у шуми, али управо Ђурица за време венчања машта о идиличном склапању брака, по ведром дану у присуству породице. И сам Ђурица истиче како је „некада лепо сањао о овоме часу“ (Ранковић 2017: 106), тако да се и у самом чину венчања са Станком крије још један срушени идеал Ђурице Дражовића.

Створивши лик Станке Радоњић, Светолик Ранковић је створио још једну у низу јунакиња која је лишена мајчинског инстинкта. Лишавање женских ликова осећаја за децу и мајчинства сматрамо мотивом у опусу Светолика Ранковића који се најрадикалније супротставља идеалу жене у традиционалној култури. Станкин однос према трудноћи аутор романа читаоцу врло директно саопштава, па тако читалац сазнаје да је Станка „мрзела на ово своје стање, и мислила је досада да је и њему [Ђурици] мрско, па неће ни да говори о томе“ (Ранковић 2017: 129). Та трудноћа само продубљује већ успостављени контраст између Станке и Ђурице. Док је Станка за незадовољством примила вест о сопственој трудноћи, насупротив ње се налази Ђурица који пун наде и очекивања ишчекује то дете. Ово је још једна у низу слика у којој Ђуричине мисли и жеље нису у складу са ситуацијом у којој се налази. Ђурица пун наде и задовољства говори о ишчекивању детета у тренутку када се и он и Станка налазе у животној опасности (скривају се од сеоске и полицијске потере). Иако је до трудноће дошло, њен исход је трагичан – то дете се никада није родило. Важно је

истаћи да су прекид трудноће и Станка и Ђурица доживели као олакшање, ослобођење од терета. Станка, иако лишена осећаја за мајчинство, у овом тренутку се поново показује као рационалнији лик од Ђурици – она поново, за разлику од Ђурице има свест о ситуацији у којој се налазе. На овај начин аутор показује да је Станкина емоционална интелигенција на вишем нивоу од Ђуричине.

Мотив прелјубе заузима важно место у фабули романа *Горски цар*. Како се кроз роман мења Ђуричин „однос према хајдучком занату, мења се и његов однос према жени“ (Деретић 1981: 174). Станка је била Ђуричин идеал до тренутка док се (чулна) љубав између њих двоје није остварила. Након тога Станка Ђурици „постаје неподношљив терет који вуче за собом против своје воље“ (Деретић 1981: 174). Како је и у роману наглашено Станка се Ђурици чинила „већа од сунца и даља од самог неба“ (Ранковић 2017: 121), међутим тај однос према Станки се мења, а најдрастичнији одраз те промене види се у чину Ђуричине прелјубе.

Треба имати у виду да се Станка и сама заиста јесте променила оног тренутка када се упустила у љубавну везу са Ђурицем. Станка се и сама чудила „својој необичној послушности“ (Ранковић 2017: 79) коју је испољавала према Ђурици. Одговор на питање зашто се та Станкина послушност (која, суштински, одговара традиционалном стереотипу о женској понизности и послушности) јавља само у односу са Ђурицом лежи управо у Станкином поимању Ђурице као јединог мушкарца у читавом селу који је снажнији, одважнији и храбрији од ње саме. У току анализе ликова Станке и Ђурице, показали смо да се у оном делу романа који се одвија на селу Ђурица формира као мање доминантан лик у односу на Станку и да у односу на традиционално поимање мушко-женских односа њих двоје стоје у инверзији. Како је и у роману наведено Станку је Ђурица на селу слушао „као мало дете“ (Ранковић 2017: 154). Међутим, преласком ликова у градску средину, њихова позиција се мења.

Мотив прелјубе у роману *Горски цар* појављује се када Ђурица и Станка из сеоске пређу у градску средину. Важно је напоменути да се прелјуба јавља као последица драстичне промене друштвених околности у којима су се наши јунаци обрели. Ђурица „тражи забаву код сумњивих девојака у граду, које му се чини много финијим од његове грубе жене, сељанке“ (Деретић 1981: 174). Станка у граду више није доминантна, ни међу мушкарцима, а свакако то није ни међу градским девојкама. Њена лепота и необична природа долазе до изражаја само у средини у којој је

читаво њено биће заиста јединствено и другачије. Сам аутор нам то потврђује кроз сцену у којој, при повратку из града у село, Станку као да „чаробне горе одједном преродише“ (Ранковић 2017: 168). У Београду, где су Ђурица и Станка провели зиму, Станка је везана за простор куће. Њена одлучност и бунт овде не долазе до изражаја, а и прељубу коју Ђурица почињава у граду Станка толерише, јер „и њему је тешко, нек се забавља, само нека њу воли“ (Ранковић 2017: 156). У овом делу романа лик Станке је приказан као лик девојке „која трпељиво и мирно ћутећи корача поред“ (Ранковић 2017: 165) Ђурице. Међутим, Светолик Ранковић је у роману оставио приповедне сигнале којима је указао да промене у његовим ликовима настале као последица промене друштвених околности нису коначне и апсолутне.

Разговор између Станке и Ђурице открива нам да Станка, иако сада у позицији потчињеног, ипак у себи и даље носи нешто од свог бунта. Када јој Ђурица пребаци да га њена замишљеност нервира и да нема о чему да брине – „шта мислиш, кад имаш свега и да поједеш и нако“ (Ранковић 2017: 154) Станка му одговара: „Шта си окупио једнако с тим јелом, као да сам ја код оца гладовала. Зар сам стока, да само једем“ (Ранковић 2017: 154). У те две реченице, Станка заправо истиче да је женама потребно много више од материјалне сигурности и да жене имају и своје емоционалне потребе, које, у њеном случају нису испуњене.

Са друге стране лик Ђурице се, иако се изменио у односу са Станком, суштински не мења у односу са женама. Он је и у односу на своју љубавницу Мацу инфериоран, баш као што је на селу био са Станком. Та инфериорност исказана је приповедним поступком са којим смо се већ сусрели приликом анализе приповедака. Наиме, Ђурица пред Мацом не може да се изрази и његова немоћ пројектована је управо кроз ту немоћ говорења. Светолик Ранковић истакао је у роману да Ђурица у сусрету са Мацом „обично муцаше тек што год у првим тренуцима, не налазећи речи да исказе своја осећања“ (Ранковић 2017: 159). Поред тога, Ђурица пристаје и на предлог своје љубавнице да крене са њим и да „живи само за њега“ (Ранковић 2017: 161). Овде се Ђурица поново разоткрива као лик који нема способност да самостално доноси рационалне одлуке и то је оно што га чини инфериорним у односу на све остале актере романа.

Након зиме проведене у Београду, Ђурица и Станка се на пролеће поново враћају на село, како би се Ђурица вратио свом хајдучком занату. Ђуричин лик, иако суровији и безобзирнији, и даље зависи од воље других –

конкретно од Новице. Под извесним утицајем Новице Ђурица поново чини прељубу, овога пута са Јулом. У једном од разговора који воде Ђурица и Новица, Ђурица се хвали својим неверством. Из тог геста можемо закључити да се у друштвеној средини у којој је смештена радња *Горски цар* мушка превара не сматра преступом. У том разговору Ђурица има потребу да вокализује своју, наводно, надмоћну позицију у браку са Станком. Ту своју, наводну, позицију Ђурица истиче неколико пута тако што наглашава да је он „...горски цар“ (Ранковић 2017: 190). Потребу за оваквим наглашавањем своје позиције тумачимо као траг очигледне Ђуричине несигурности. Ипак, када говори о томе како ће Станку отерати од себе (не можемо рећи „од куће“ – јер њих двоје кућу практично и немају) Ђурица показује очигледни страх и несигурност.

У последњем разговору који су Станка и Ђурица водили, Ђурица је приказан као осيون и безобзиран лик. Ђурица, поново, вербализује своју надмоћну позицију, тиме што Станки наглашава да је све оне који нису радили како је он желео убио. Поред тога, иако је Станка сумњала, овај пут Ђурица експлицитно наглашава своју прељубу, притом и преувеличавајући број својих љубавница. Станка увређена и понижена одлази у ноћ, док Ђурица остаје у кући јатака уверен да ће се Станка вратити „сутра мирнија од овце“ (Ранковић 2017: 197). Међутим, „то што је изневерио Станку било је главни узрок његове пропасти. Она га је издала властима и Ђурица је бачен у тамницу и осуђен на смрт стрељањем“ (Деретић 1981: 174). Интересантно је да Ђурица и у затвору, када размишља о Станки и о томе зашто га је издала, он не увиђа сопствену одговорност. Претњу убиством, као и увреду нанету прељубом Ђурица тумачи на следећи начин: „Ја се само мало обрецнуо, хтедох да јој припретим“ (Ранковић 2017: 217). Станкин поступак пријављивања Ђурице власти, након што јој је признао прељубу, представља непристајање на ћутање пред мушком прељубом, која је, како смо раније утврдили, у патријархатом уређеним друштвом била прихватљива.

Свест о сопственој одговорности поново се јавља као кључна разлика између Станке и Ђурице. Ђурица кроз читав роман за своје поступке и судбину тражи кривца у другима, док је Станка у потпуности свесна своје одговорности. Као што је већ наглашено, када је реч о емоционалној интелигенцији, Станка је, у том смислу, обликована као зрелија и одговорнија личност. На крају романа, остаје могућност да се Станка у заједницу из које је (самовољно) изгнана врати, а њен повратак је могућ због

прихватања одговорности за своје поступке и спремности да се због тога покаје. Ђурица, чак и када је могао да се преда властима, и да се, како му је свештеник објаснио, кроз робију врати слободан (Ранковић 2017) није учинио.

За разумевање мотива прељубе у поетици Светолика Ранковића, потребно је одговорити на питање због чега је Ђурица за сва своја злодела кажњен тек након што је починио и признао прељубу. Мотив прељубе је, баш као и Станка, „најбољи показатељ целог тока пропадања људских вредности у Ђурици“ (Јеремић 1987: 246). У роману *Горски цар*, баш као и у приповеткама Светолика Ранковића, мотив прељубе појављује се као последица моралног пропадања друштва. Ђурица, баш као и Јелица из приповетке *Ђавоља посла* или Ружица из *Старог врускавца*, чини прељубу док покушава да пронађе идеалну сродну душу (ово бисмо, додуше, могли означити као врло непоуздан, па чак и црнохуморан модел психолошког алибија), с тим да у његовом случају тај идеал није отелотворен у лику безазлених сеоских кицоша, већ девојака које одобравају његово одметништво (Станка), варошких девојака сумњивог морала, па чак и проститутки. Баш као и поменуте „посрнуле“ јунакиње, ни Ђурица није успео да своје (скромне) младалачке идеале о спокојном животу усагласи са захтевима лицемерне и стигматизацији склоне сеоске средине, а управо је то, према основној тематској замисли романописца, разлог његовог (заслуженог) страдања.

ИЗВОР

Ранковић, С. (2017). *Горски цар*. Београд: Porta Libris.

ЛИТЕРАТУРА

- Вукићевић, Д. (2003). *Огледи о српском реализму*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“.
- Деретић, Ј. (1981). *Српски роман: 1800 – 1950*. Београд: Нолит.
- Јеремић, Љ. (1987). *Трагички видови старијег српског романа (од Јакова Игњатовића до Светолика Ранковића)*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада. Београд: Институт за теорију књижевности и уметности.

Nataša D. Katić

ADULTERY MOTIFS IN THE NOVEL *GORSKI CAR* WRITTEN BY SVETOLIK
RANKOVIC

Summary

This paper deals with the motif of adultery in the novel *Gorski car* by Svetolik Ranković. In the novel *Gorski car*, Svetolik Ranković describes the moral failure of the rural environment described, as well as the disintegration of patriarchal norms. Svetolik Ranković shows the disintegration of patriarchal norms by establishing a series of male and female characters whose characteristics, in relation to the expectations of the patriarchal community, are inverted. By reading the novel *Gorski car*, it is possible to notice that Đurica Dražović, as the main male character, is the bearer of all those traits that are considered undesirable for a man in the patriarchal community, while Stanka Radonjić, as the main female character, is the bearer of those traits that are considered male traits in the patriarchal environment. In addition, this novel describes several major transgressions for a patriarchal society, such as marrying a girl without her father's permission, living in an extramarital union, a woman's aversion to the concept of motherhood, etc. All these transgressions are closely related to the motif of the moral collapse of the described society, as well as to the motif of broken ideals. This paper deals with the answer to the question of what is the connection between these motifs and the motif of adultery in the novel *Gorski car* by Svetolik Ranković.

Key words: motif of adultery, patriarchy, novel, Svetolik Ranković, *Gorski car*